

De zandwallen en de zogenoemde kamers in Ouddorp.

Door Marcel Schildwacht/ Bureau Schildwacht

Historie: ontstaan zandwallengebied

Het Ouddorpse landschap wordt gekenmerkt door een open landschap met schurvelingen en zandwallen. In de late middeleeuwen was Ouddorp een kleine woonkern rond de kerk met in het buitengebied een aantal buitenplaatsen en boerderijen. Enkele buitenplaatsen waren bijvoorbeeld de Jokerstee, Van de Hofdijk en richting Goedereede Zeezicht. Een aantal van de eerste boerderijen uit 1600 zijn nog steeds aanwezig waaronder het Blauwe Huus (thans vvv) de Klarenbeek, Visscherserhoek en de Ridderstee. Het buitengebied was karig bebouwd met stenen boerderijen. Ook waren er huisjes aanwezig van de loonwerkers. Dit waren veelal kleine huisjes gemaakt van hout of plaggen.

Rondom de boerderijen en spulletjes lagen relatief kleine percelen van ongeveer 5 hectare groot. Deze percelen werden een hameete/ haymeete/ haygemeete genoemd en waren omzoomd door schurvelingen. Schurvelingen waren ongeveer 1 meter hoge walletjes met aan weerszijde een greppel. De schurveling was meestal begroeid met doornachtige struiken om te zorgen dat het vee binnen de haymeete niet kon uitbreken en dat het wild van buiten de haymeete niet binnen kon komen. Men kan dus stellen dat de haymete de eerste zogenoemde “kamers” van Ouddorp waren, maar dat deze nog relatief groot waren (rond de 5 ha).

Binnen de Haymeete waren vaak greppels aanwezig. Hierdoor ontstonden smalle akkertjes. In een aantal gevallen werd er langs de akkertjes een elzensingel aangeplant. De elzen werden in een hakhoutcyclus van 6 tot 8 jaar afgezaagd waarna het houdt als brandhout werd gebruikt. Het afvallende blad werd als bemesting gebruikt op de naastgelegen akkertjes binnen de haymeete.

Doordat Ouddorp op een oude zandplaat ligt, is de grondwaterstand relatief laag ten opzichte van het maaiveld. Om dicht bij het grondwater te komen, is men in de late Middeleeuwen tot aan halverwege de 20^e eeuw de akkers gaan uitmijnen. Dit uitmijnen hield in dat men de teeltaarde opzijschoof en het onderliggende zand afgroef en afvoerde. Na het afgraven van de onderliggende zandlaag werd de teeltaarde weer terug gebracht en was het maaiveld aanzienlijk dicht bij het grondwater gekomen. Het uitkomende zand werd aan weerszijde van de haymeete tegen of over de schurvelingen aangebracht. Hierdoor verdwenen veel schurvelingen uiteindelijk onder de zandwallen die aanzienlijk hoger en breder waren. Omdat de hoeveelheid uitkomend zand te veel was om alleen maar over de schurvelingen aan te brengen, werd er ook elders op de haymeete zandwallen opgeworpen. Hierdoor werden de haymeete visueel kleiner en ontstonden tussen de zandwallen nieuwe “kamers”.

Historie: het ontginning of uitmijnen en ontstaan van de kleinere kamers.

Zoals al eerder werd omschreven kwam door het uitmijnen van de haymeete een enorme hoeveelheid voedselarm zand vrij. Dit zand moest men ergens verwerken, het liefst op eigen grond dus werden er zandwallen opgeworpen binnen de eigen haymeete.

Het uitmijnen vond in de meeste gevallen plaats vanaf het erf, een weg of polderpad. Haaks op de weg of polderpad werd een strook grond uitgezet. Deze strook kon variëren in breedte van 20 tot meer van 50 meter. De lengte was afhankelijk van de locatie en het eigendom van de “buren”. Een strook van enkele meters relatief goede teeltaarde werd van het perceel verwijderd en tijdelijk elders opgeslagen. Vervolgens werd met handkracht, de schep en kruiwagen het onderliggende zand verwijderd en naar de zijanten van het uitgezette perceel gereden. Daar had men van plaggen een aantal walletjes opgezet waarachter het uitkomende zand werd gestort. De aldus ontstaan zandwal kon in breedte en hoogte aanzienlijk verschillen. De breedte en hoogte was afhankelijk van de hoeveelheid vrijkomende zand en

de keuze die men maakte voor hoeveelheid zandwallen, en de daarmee gepaarde ruimteverlies, wilden aanleggen. Na het opwerpen van de zandwal werd deze ingestoken met stro of afgedekt met plaggen om verstuiving tegen te gaan.

De strook die men had afgegraven varieerde enorm in diepte. Soms ging men niet dieper dan een halve meter, in andere gevallen ging men mandiep. Had men een strook afgewerkt tot de gewenste diepte, dan werd van de volgende strook de teeltaarde in de uitgemaakte strook gedeponeerd.

Doordat men het zand aan weerszijde van de uitgemaakte percelen deponeerden, ontstonden er haaks op de wegen, paden en erven een langgerekte smalle percelen. We kunnen dus stellen dat door het uitmijnen de huidige landschappelijke structuur is ontstaan van het zandwallengebied en de daarbij behorende kleinschalige “kamers”.

Foto 1: het uitmijnen en omzetten van de grond werd gedaan met mankracht. (bron foto: Van Westvoorne to St. Adolfsland, Historische verkenningen op Goeree-Overflakkee, 1979 Goeree-Overflakkee, Van De Punt tot De Plaats, 1991)

Veranderingen landschappelijke structuur zandwallengebied

Door het uitmijnen van het schurvelingen landschap zijn er honderden zandwallen opgeworpen en is het merendeel van de schurvelingen verdwenen. We kunnen daarom momenteel eerder spreken van een zandwallenlandschap dan een schurvelingenlandschap. Na het uitmijnen van de haymeten en akkers heeft de ontwikkeling ook niet stilgestaan. Het zandwallengebied was van oudsher een agrarisch gebied met vooral de teelt van meekrab, Oost-Indische kers, aardappelen, uien en bloemzaadteelt.

Zoals al eerder omschreven was tot eind van de 19^e eeuw het zandwallengebied kleinschalig en open landbouwgebied. De beperkte bebouwing buiten de dorpskern lag langs een aantal wegen en lag vrij verspreid. Op sommige plekken stond een oude grotere boerderij van rond het jaar 1750, met daaromheen de spulletjes/ arbeidershuisjes. De kleine houten arbeidershuisjes in het zandwallengebied werden steeds vaker afgebroken en vervangen door kleine stenen boerderijtjes met enkele opstallen zoals een wagenshuur, uienren, varkenskot en een opslagschuurtje.

Hierdoor trad een soort verdichting van bebouwing rond de bestaande boerderijen op en ontstonden zogenoemde bebouwingslinten. In het begin van de 20^e eeuw nam de bebouwing in het buitengebied

toe en werden de bebouwingslinten steeds verder verdicht. Maar ondanks de bebouwing, was het agrarische landschap nog wel vrij open en zichtbaar.

De agrarische bedrijfjes waren echter klein en zeker na de ramp in 1953 stopten steeds meer agrariërs hun bedrijfsvoering. Soms hielden de gestopte agrariërs nog een enkel perceel aan, bijvoorbeeld nabij het erf, om er nog wat kleinschalig gewas op te telen. Vooral in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw werden veel agrarische kavels opgekocht door projectontwikkelaars en ondernemers om ze geschikt te maken voor de recreatiesector en woningen. Veel “kamers” tussen de zandwallen worden volgebouwd met recreatiewoningen of veranderen in campings. Diverse campings waren tijdens de oprichting ingericht voor seizoen camping, dus voor toercaravans, tenten en later stacaravans. Vooral de “kamers” op de campings voor zomerseizoenplaatsen zijn in de wintermaanden leeg en open. Onder de noemer van kwaliteitsverbetering worden er aan het eind van de 20^e en begin 21^e eeuw veel van de seizoen campings met tenten, toercaravans en stacaravans omgevormd tot vakantieparken met vakantiewoningen. Veel open “kamers” op en rond de campings werden volgebouwd en waarmee de druk op het open zandwallengebied toe nam.

Doordat steeds meer ondernemers uit de agrarische sector met de bedrijfsvoering stopte en de welvaart die in de jaren zestig en zeventig op kwam zetten, werden de oude spulletjes van de agrarische sector soms opgekocht door de “bezoekers van de overkant” (mensen die niet op het eiland woonden). In veel gevallen werd het oude spulletje afgebroken en werden er nieuwe en grotere huizen gebouwd. Soms voor permanente bewoning, soms als vakantie of tweede woning. Ook werden er agrarische percelen opgekocht waar geen woning op stond en werd er vervolgens een bouwvergunning aangevraagd. Als de bouwvergunning werd toegewezen, dan werd er een woning gebouwd en zag men het bebouwingslint verdichten.

Door het wegvallen van de agrarische sector werden er ook andere invullingen gegeven aan de kamers tussen de zandwallen. Zo werden akkers niet meer bebouwd, maar ingezaaid met gras. In toenemende mate zag men paarden in het landschap verschijnen. Maar ook werd het gras elke week gemaaid waardoor er een gazon ontstond. In toenemende mate werden percelen omgevormd tot siertuin. Er werden schuurtjes, tuinprielen, (zwem)vijvers, verhardingen en verlichting aangebracht. Er kwamen steeds meer borders met struiken en bomen. De “kamers” tussen de zandwallen werden op die manier steeds voller en het open landschap werd steeds kleiner. Doordat de agrarische functie was weggefallen, werd er ook minder aandacht geschonken aan het onderhoud van de zandwallen. De agrarische sector had er belang bij dat de zandwallen goed werden onderhouden. Het gras werd kort gehouden, in het begin door het laten begrazen door een witte geit, later met de zeis of met een maaimachine. Een korte grasmat met een voedselarme bodem had tot voordeel dat de planten die op de zandwallen groeide, geen verstoring konden geven op de naastgelegen akkers. Ook kwamen er vrijwel geen bomen voor op de zandwallen zodat er weinig schaduwwerking was.

Door het wegvallen van een deel van de agrarische sector en daarmee de urgentie om de zandwallen goed te onderhouden, ging veel kennis over het onderhoud verloren. Sommige zandwallen werden in het geheel niet meer onderhouden waardoor er uiteindelijk braamstruweel, iepen en later ook eiken op de zandwallen gingen groeien. Door deze begroeiing werden de zandwallen minder zichtbaar (soms waren ze in het geheel meer herkenbaar onder het hout) en werden ook de “kamers” daartussen minder zichtbaar. Eind jaren tachtig is men vanuit het Landschapsontwikkelingsplan van de toenmalige gemeente Goedereede, in samenwerking met het ministerie van Landbouw en Visserij begonnen om veel zandwallen weer vrij te maken van bomen en struiken.

Vanaf 1984 is er een subsidieregeling geweest die heeft gezorgd dat eigenaren werden gestimuleerd om de zandwallen te onderhouden. Het landschap werd daarmee voor een deel weer zichtbaar. Helaas is gebleken dat door verzuring en afnemende agrarische sector, op de zandwallen toch nog veel bomen

bleven gehandhaafd. Maar de “kamers” tussen de zandwallen werden in veel gevallen wel weer meer zichtbaar. Na het samengaan van de verschillende gemeenten op het eiland tot één gemeente Goeree-Overflakkee en het wegvallen van de subsidieregeling voor het onderhoud van de zandwallen in 2014, trad er weer een verrommeling van het landschap op. In 2017-2018 heeft dit ertoe geleid dat er door de gemeente een plan van aanpak is geschreven en het zandwallengebied weer op de agenda van de gemeenteraad kwam te staan.

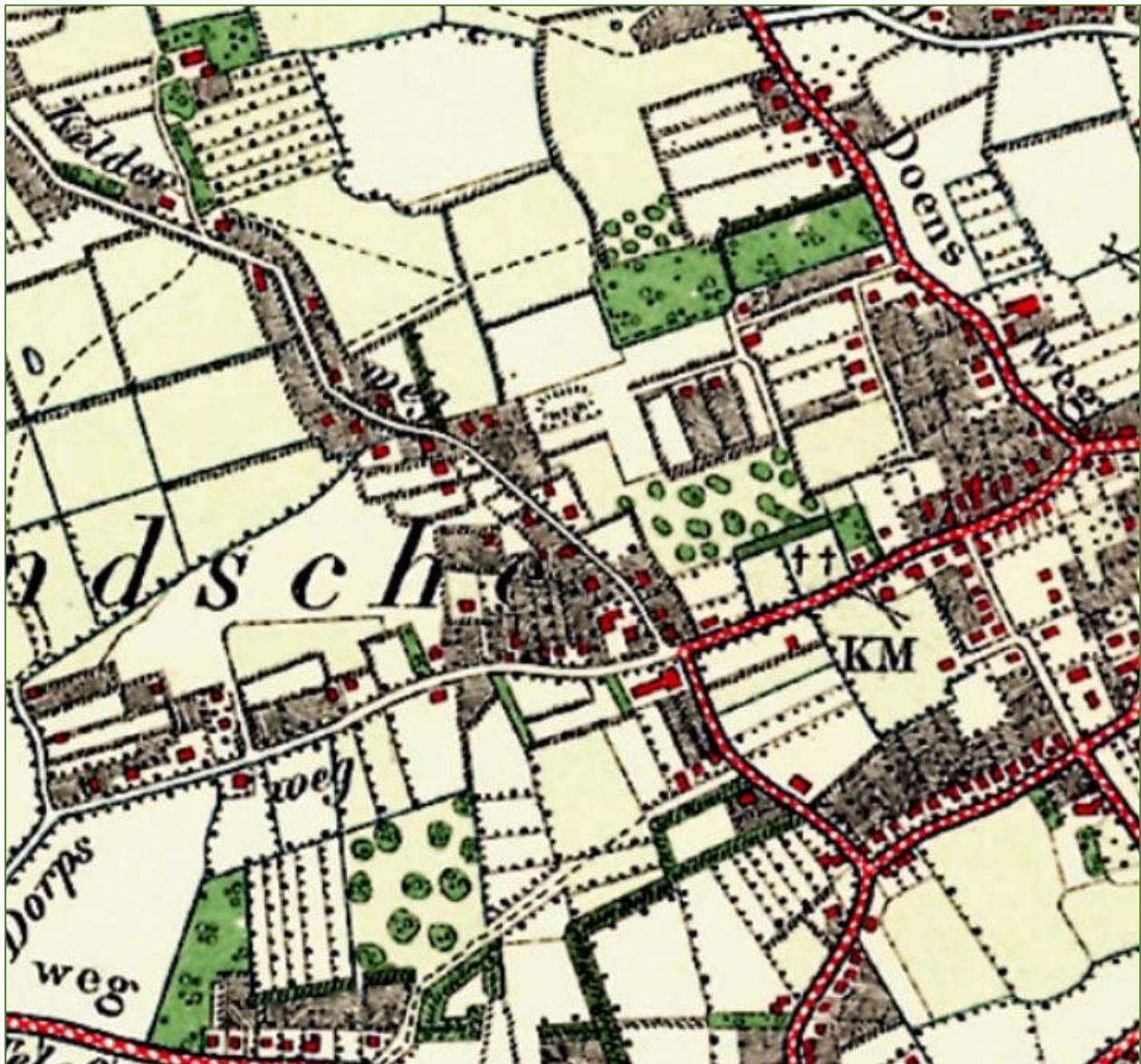
Huidige situatie van de Kamers in het zandwallengebied.

Als we naar de voorgeschiedenis kijken van het zandwallengebied, dan zien we dat er verschillende patronen zichtbaar zijn in de ligging van de zandwallen (en de beperkte schurvelingen) in relatie met wegen en paden. Door deze patronen kan men de zogenoemde “kamers” aangeven. Een “kamer” is een aaneengesloten gebied tussen de zandwallen en schurvelingen. De “kamer” was in het verleden in gebruik als landbouwgrond of is een aangesloten gebied dat nog niet is uitgemijnd (zie een groot deel van de Kleistee, de Maerend of de oude begraafplaats). De “kamers” worden begrensd door zandwallen, schurvelingen, wegen, bebouwingslinten, sloten, bosschages of andere landschapselementen. Binnen een “kamer” kunnen andere (delen van) zandwallen aanwezig zijn, maar daarvan is dan duidelijk herkenbaar dat deze zijn aangelegd /opgeworpen binnen een bestaande “kamer”.

Binnen het zandwallengebied hebben we zogenoemde “kamers” die bebouwd en die onbebouwd zijn. Vanuit historisch oogpunt was er binnen een “kamer” maar één woning aanwezig. In de landschappelijke ontwikkeling na de tweede wereldoorlog zijn binnen de aanwezige “kamers” soms extra huizen geplaatst. Vaak heeft dit tot gevolg gehad dat het doorzicht vanaf de openbare ruimte naar de achterliggende “kamers” verslechterde. Doordat er meer woningen werden gebouwd binnen het zandwallengebied, werden ook de zogenoemde bebouwingslinten voller. Soms had dit tot nadeel dat de achterliggende kamers niet of slecht zichtbaar werden. Anderzijds had dit tot gevolg dat de bebouwingslinten duidelijker herkenbaar werden in het landschap. In een aantal gevallen kan men in tweestrijd komen te staan als men een (deel van een) bebouwingslint aantreft dat nooit tot een “kamer” heeft behoord. Het kan namelijk voorkomen dat er vanuit het bebouwingslint nooit agrarische activiteiten hebben plaats gevonden naar de achterliggende kavels, maar dat de agrarische kavels die daar zijn gelegen, behoren tot een andere “kamer” en soms zelfs behoren tot een ander bebouwingslint. Men kan zich afvragen of dit soort delen van de bebouwingslinten dan een “bebouwde kamer”, of een bebouwingslint buiten de “kamers” moet noemen.

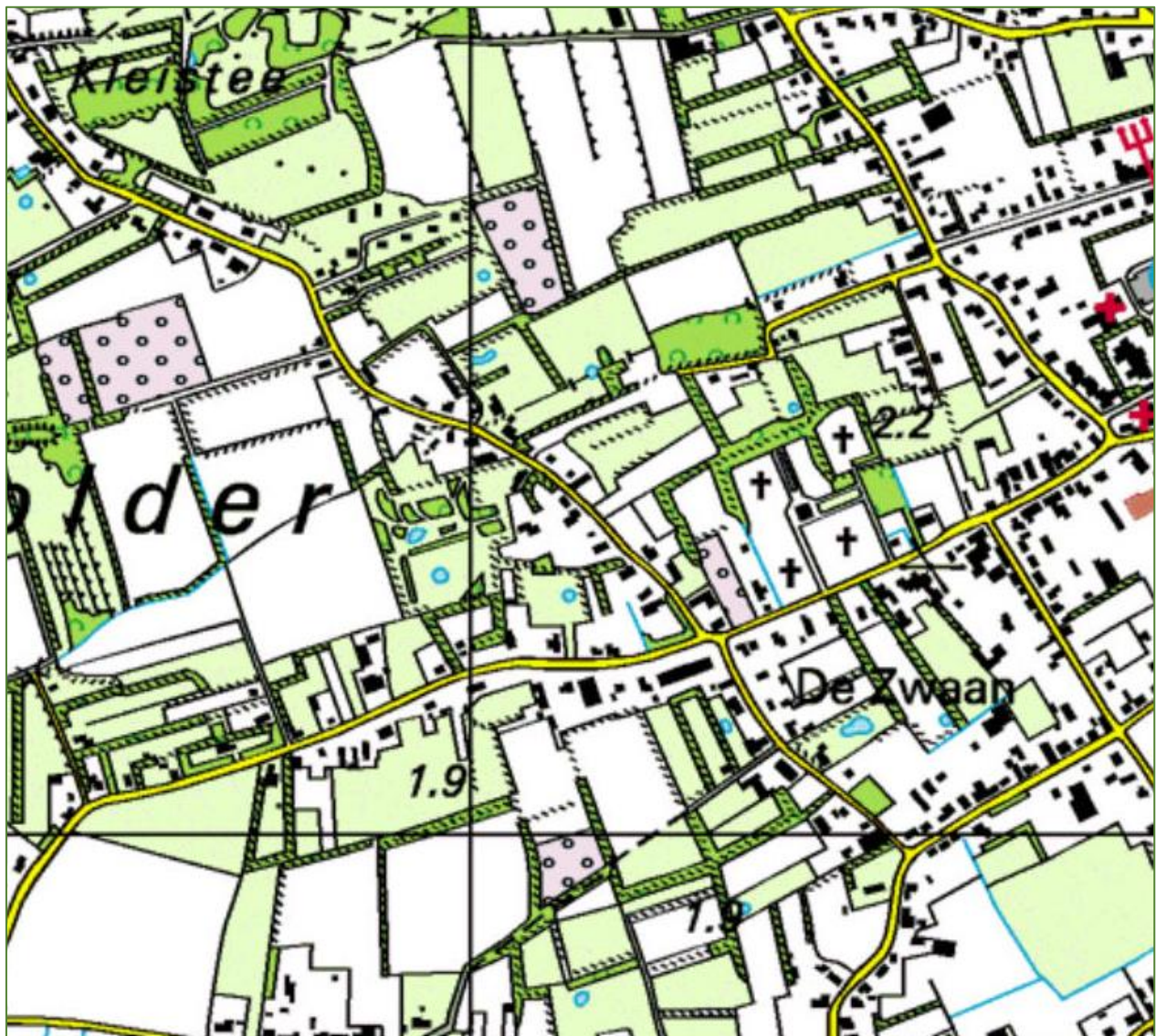
Kaart 1: een uitsnede van een topografische kaart uit 1900 van de Kelderweg/ Dorpsweg van Ouddorp. De donkergroene vlakken zijn nog woeste gronden of bos. De zwarte stippellijnen zijn elzenmeete of greppelstructuren. Op de kaart zijn met moeite een aantal schurvelingen of zandwallen herkenbaar.

Kaart 2: dezelfde locatie in rond 1920. Het aantal elzensingels en greppels is al aanzienlijk afgenomen. We zien al een structuur ontstaan van het zandwallengebied en iets meer bebouwing in de bebouwingslinten.

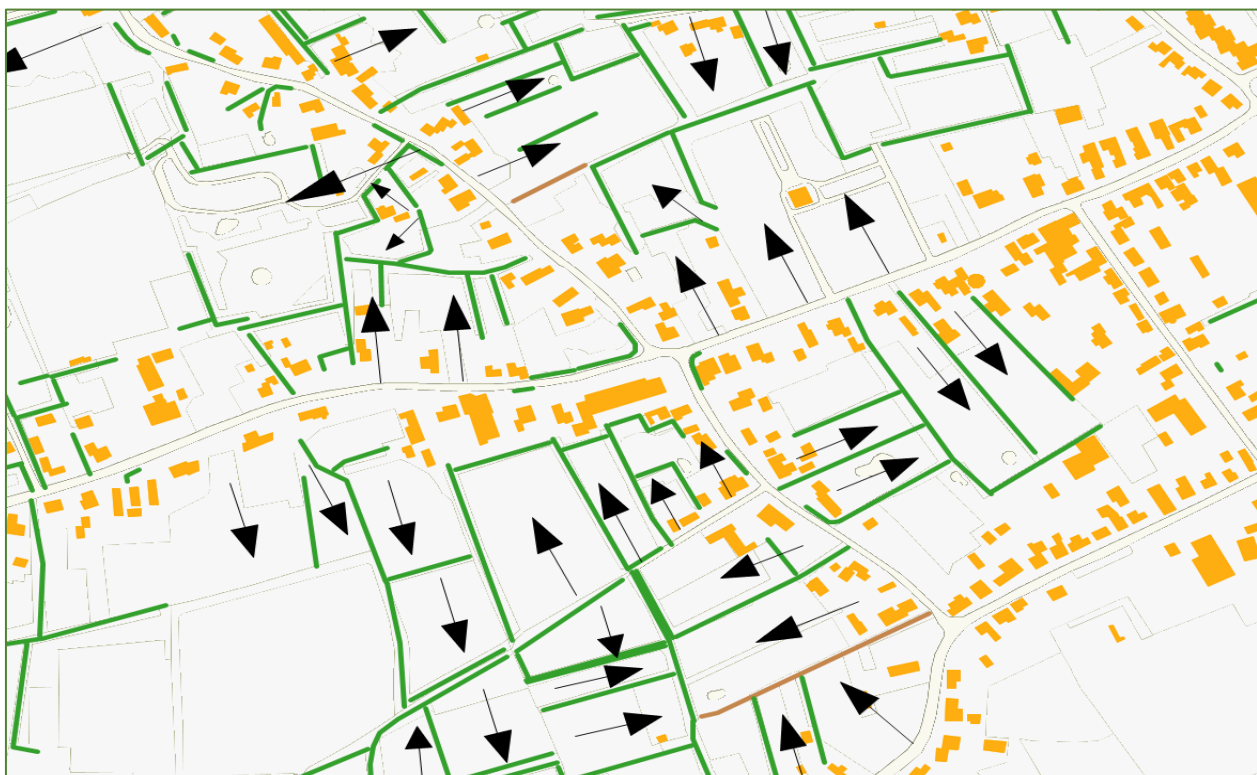
Kaart 3: een kaartbeeld van rond 1950. De elzenmeete zijn in dit gedeelte vrijwel allemaal verdwenen en het landschap is kleinschaliger geworden. De zandwallen en schurvelingen zijn op de kaart nu duidelijk herkenbaar. De woeste gronden zijn niet meer aanwezig. De bebouwingslinten zijn duidelijk herkenbaar.

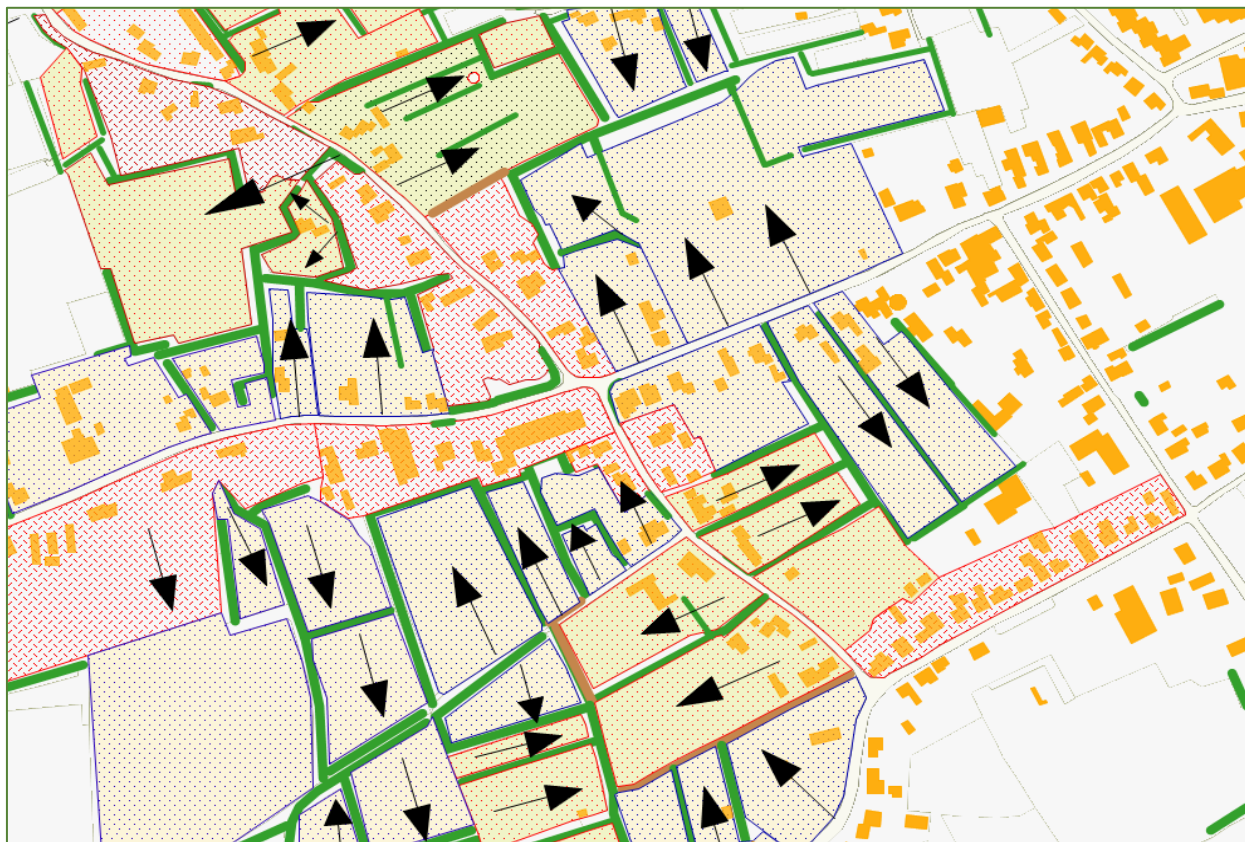
Kaart 4: een kaartbeeld uit 2000. De begraafplaats is aan zijn maximale omvang gekomen. Helaas is er op dit kaartbeeld niet goed zichtbaar wat de huiskavels zijn omdat men de akkerbouwpercelen en huiskavels beiden wit heeft gehouden.

Figuur 1 cultuurhistorisch waardevolle bebouwingslinten in het zandwallengebied.

Kaart 5 de ontginningen/ uitmijnen van de percelen vond in de meeste gevallen plaats vanaf de wegen en paden. De pijlen geven aan vanuit welke richting de percelen zijn uitgemijnd.

Kaart 6: de "kamerindeling" rond de Kelderweg. De groengele gestippelde vlakken zijn kamers tussen zandwallen (groene strepen) en schurvelingen (bruine strepen) De rode gestreepte vlakken zijn "kamers" van de bebouwingslinten.